

VOORAF

DICK DE JONG

Ook in deze bizarre tijden van het Coronavirus kan er dankzij de moderne middelen gewoon een nieuwbrief verschijnen. Misschien moeten we wel zeggen: juist nu. We moeten onszelf toch zoveel mogelijk binnen houden. Hoewel het werk wel doorgaat. Het vee moeten toch worden verzorgd. Het afstand houden van anderhalve meter is overigens op het platteland heel wat eenvoudiger dan in de stedelijke gebieden.

Feitelijk worden we aanzienlijk beperkt in onze vrijheid. Oké, het is een dringend advies. Maar toch. Want er is sprake van een noodtoestand. Die vrijheidsbeperking zet me steeds aan het denken, evenals het opleggen van regels. Bij enkele van mijn andere activiteiten, buiten Boerderij & Erf AKV, heb ik een leidende functie inzake de herdenking en viering van 75 jaar vrijheid. Pas nu realiseer ik me wat die beperking van vrijheid inhoudt. En natuurlijk zomaar een piep klein beetje. Epidemieën, die uitgroeiden tot pandemieën, zijn van alle tijden. Verderop in deze Boer & Hoeve leest u daar meer over.

COLUMN

HENK BOVEKERK SR

JEREMIËREN

Was het vakantie dan verbleven mijn neefjes en ik dikwijls bij opa en opoe in hun oude hofstede met een grote (en niet rijke!) familietraditie.

We waren jochies; stonden er geen koeien op stal dan was een hoekje van de deel het zomerverblijf. Met grote bewondering keken we daar naar opoe als ze met een vlijmscherp mes kaas sneed; ze schaafde er als het ware de plakjes vanaf. Natuurlijk kregen wij een stukje en een tweede plakje probeerden we stiekem te pakken. 'Verneuk me niet,' zei ze dan. 'Oh, opoe zegt neuken', ginnegapten we. 'Hoe durft ze?' En 'zit niet te zemelen' zei ze als we vervelend waren. Oude woorden en gezegden, ze zijn - jammer - uitgestorven.

Tante was later mantelzorger voor opoe. Dat was geen gemakkelijke taak. Ik hoor het haar nog zeggen: 'Opoe zit daar maar te jeremiëren in haar bed; ze doet niks, ze kan er best een paar keer per dag uitkomen.'

Jan Voerman: Langs de IJssel. Dit schilderij is gemaakt tussen 1892 en 1897.

RUNDER- OF VEEPEST

INLEIDING

Runderpest is een zeer ernstige virusziekte bij herkauwers, die vooral bij runderen fataal kan zijn. Sinds 2011 is de wereld officieel vrij verklaard van runderpest. In de 18^e eeuw heeft Europa te maken gehad met zeer ernstige epidemieën veroorzaakt door runderpest. In 1740 stierven ongeveer 3 miljoen runderen in heel Europa. De laatste meldingen in Europa dateren uit 1996 in het Europese deel van Turkije. Na zeer grote inspanningen denkt de wetenschap dat runderpest wereldwijd is uitgeroeid. Op basis van serologische aanwijzingen kwam runderpest vermoedelijk het laatst voor in Somalië in 2003.

ERNSTIGE RAMPSPOEDEN

De 18^e eeuw brengt de boeren vele slagen toe. Er zijn overstromingen, koudegolven en er is veepest ook wel runderpest genoemd. De epidemie onder het vee teisterde in deze bewogen eeuw driemaal Europa. Deze besmettingsgolven troffen ons land in 1713, 1744 en 1766. Was de ziekte eenmaal binnengedrongen, dan bleef deze jarenlang aanhouden. De epidemie die begon in 1744 duurde tot 1756 en decimeerde de nationale veestapel.

Behalve runderen werden ook schapen en geiten ziek. Veel in het wild voorkomende herkauwers, zoals elanden, gnoes, antilopen, giraffen, waren met het runderpestvirus besmet maar ook wrattenzwijnen konden dat zijn. Mensen zijn niet gevoelig voor het runderpestvirus.

BESMETTINGEN

Klinische verschijnselen openbaren zich na een incubatietijd van 3 tot 10 dagen. Besmetting treedt op bij direct contact of intensief indirect contact tussen zieke en vatbare dieren. Runderpestvirus wordt door geïnfecteerde dieren uitgescheiden in alle lichaamsvloeistoffen, voornamelijk van de neus en ogen en in de mest, maar vermoedelijk ook in sperma en melk.

In de zomer van 1713 brak op het Utrechtse platteland runderpest uit. Dit was toen een nog vrijwel onbekende veeziekte. De ziekte bleef jarenlang heersen en duizenden runderen bezweken aan de epidemie. De gevolgen waren niet alleen bij de boeren in de dorpen te merken. Ook de stedelingen werden getroffen door schaarste van melk, boter, kaas en rundvlees. De prijzen stegen enorm. Omdat de huiden van de aan de ziekte gestorven dieren niet meer gebruikt mochten worden, hadden schoenmakers geen materiaal en leerlooiers geen werk.

Veel rijke inwoners en instellingen, zoals weeshuizen, bezaten landbouwgrond. Die grond werd verpacht aan boeren, maar die konden de huur niet meer betalen. Zo raakte de crisis ook de grondeigenaren, die financieel in de problemen kwamen. Zij

konden vervolgens minder geld uitgeven en dat had weer gevolgen voor middenstanders en ambachtslieden. De crisis kwam bovendien niet alleen: het was een slechte tijd met stijgende belastingen en herhaaldelijke overstromingen.

QUARANTAINES

Nadat de eerste epidemie in 1721 was uitgewoed, vond in 1744 een nieuwe aanval van de ziekte plaats. Opnieuw ging dat vergezeld met overstromingen,

epidemieën en een grote muizenplaag op het platteland. Daardoor duurde het jaren voordat de situatie verbeterde. Veel rijke stadsbewoners zagen geen uitweg meer en verkochten hun grond. Tot 1867 volgden nog enkele nieuwe uitbraken van runderpest, met telkens dezelfde gevolgen. Tijdens de laatste uitbraak zette de regering het leger in en werd hard opgetreden tegen smokkelaars van zieke dieren.

Met de kennis van toen was de ziekte niet te bestrijden. De enige oplossing was quarantaine. Door beperking van de handel probeerde men de zieke dieren te isoleren. Dat was funest voor de beroemde Utrechtse veemarkten. Het stadsbestuur besloot in 1713 dat rundvee alleen via twee stadspoorten de stad in mocht komen: de Catharijnepoort en Wittevrouwenpoort. Bij die poorten werd streng gecontroleerd op zieke dieren.

De Staten van Utrecht gaven in 1768 opdracht aan medici van de Utrechtse universiteit om te onderzoeken wat er gedaan kon worden. Ook experimenteerde men met vormen van inenting. Toen in 1821 de Rijksveeartsenijschool in Utrecht werd opgericht (de latere Faculteit Diergeneeskunde van de universiteit), was dit de aangewezen partij om onderzoek te verrichten, maar het duurde nog lang voor men een effectieve oplossing had. In de tussentijd deden kwakzalvers goede zaken met de verkoop van 'wonderdrankjes' tegen de runderpest en werden allerlei kruiden aangeprezen.

▲ Begraven van een dode koe.

◀ Zo'n vervoer kon toen niet.

GEVOLGEN

Ook in Nederland heeft de runderpest met ongekende felheid gewoed. Zo bleef in Rouveen in 1714 vermoedelijk nog geen 11 procent van het oorspronkelijk aantal runderen gespaard, in het naburige Staphorst was dat slechts 3%. In Friesland gingen tussen december 1713 en februari 1715 ruim 66.000 runderen dood. Bij de volgende besmettingsgolf lieten in die provincie tussen november 1744 en augustus 1745 ongeveer 135.000 stuks vee het leven. Dat was meer dan 80% van de totale veestapel. In Holland vonden bij de derde epidemie, tussen april 1769 en maart 1770, 160.000 koeien de dood. De kalveren zijn daarbij niet meegerekend. De cijfers zijn slechts momentopnames en voorbeelden; de ziekte hield vaak jaren aan. Zo eiste de epidemie die begint in 1744 ruim tien jaar later nog slachtoffers. In 1747 wordt bijvoorbeeld de kleine gemeenschap van Zeddum hard getroffen door de gevolgen van het virus.

De boekhouding van Willem van der Zon in Warmond laat zien wat veepest betekent op een boerderij. In 1742 bestaat zijn veestapel uit 54 koeien. In het voorjaar van 1745 gaan twintig beesten dood, rond de jaarwisseling van 1746-1747 weer twintig en in het voorjaar van 1748 nog eens vijftien. De ontvangsten die hij incasseert voor melk, boter en kaas dalen van 2.200 gulden in 1744 naar ongeveer 1.000 gulden in 1747. Willem is blijkbaar kapitaalkrachtig genoeg om

de klap op te vangen. Twee jaar later zijn de inkomsten voor zuivelproducten van zijn bedrijf weer gestegen tot 2.300 gulden. Hij moet voldoende geld hebben gehad om nieuw vee te kopen.

Vooraf gebieden met intensieve veeteelt hadden onder de rampspoed te lijden. In de Friese grietenij Hemelumer Oldeferd waren er eind 1744 2.844 runderen. Een halfjaar later zag het beeld er heel anders uit: Van deze toch substantiële veestapel bleven er slechts twintig runderen onaangetast; 2.554 beesten raakten besmet en

gingen dood en 270 kregen wel de ziekte maar herstelden. Door het geïsoleerde karakter van de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden sloeg de veepest daar wat minder hard toe dan elders in het land.

Menig boer wist ondanks alle ellende het hoofd boven water te houden. Tijdens de ziektegolven waren de prijzen voor melk, boter en kaas hoog. De forse opbrengsten van zuivelproducten waren voor de boeren een stimulans om nieuw vee aan te schaffen indien er maar enige financiële armslag was. En als die ontbrak, overwon een boer soms zijn geërfde trots en deed een verzoek om ondersteuning door de diaconie. Zo kreeg de hervormde kerkenraad van Rhoon in 1749 het verzoek van Rokus Willemsz. om hem enig geld te lenen voor de koop van drie runderen. De diakenen voelden er niet voor, omdat de zorg voor 'andere nooddriftigen wier lot schrikkelijker is' hen meer drukte. De prijs van nieuw vee was ook niet gering.

Boeren die in weidegebieden woonden en die niet in staat waren nieuw vee aan te schaffen, kozen er nogal eens voor tijdelijk over te stappen op schapenteelt.

ROOBBONT VERSUS ZWARTBONT

Er was in die tijd veel belangstelling voor kalveren van gebeterde koeien, die de ziekte hadden doorstaan. Men ging ervan uit dat die een bepaalde mate van resistentie hadden opgebouwd, waardoor het risico van besmetting aanzienlijk minder zou zijn.

Daarnaast haalden veel veehandelaren vooral runderen uit het Deense Jutland. Dit zou een van de belangrijkste oorzaken zijn dat sindsdien in ons land het zwartbonte vee overheerst.

Schilderijen van voor die tijd tonen vaak alleen roodbont; zoals ook blijkt bij het bekende schilderij 'De Stier' van Paulus Potter, met op het hek het jaartal 1647.

BOERDERIJEN IN DE KRIMPENERWAARD

INLEIDING

In het februari-nummer is gestart met 'het verhaal', zoals het in 1969 verscheen in het boek De Krimpenerwaard van Catharina L. van Groningen. Hier een vervolg.

OUDERDOM

Hoewel de geschiedenis van de boerderijbouw in de Krimpenerwaard tot in de tijd van de ontginningen valt te traceren, dagtekenen de oudst aangetroffen exemplaren of onderdelen daarvan pas uit de late 16^e eeuw. Dit heeft enerzijds te maken met het toegepaste bouw materiaal, vóór die tijd van vergankelijke materialen als hout, leem en riet, maar ook met veranderingen in de bedrijfsvoering, zoals de overgang naar melkproductie, waardoor de behoefte aan een anders gebouwde en ingerichte boerderij manifest werd. Vooral na het midden van de 19^e eeuw is een groot aantal boerderijen gemoderniseerd. Dit houdt in dat zij òf in gedeelten vernieuwd werden, òf dat er op een oude plaats een geheel nieuw bedrijf gebouwd werd. In het eerste geval handhaafde men dan in de regel het voorhuis en bouwde een nieuwe stal. Een verdere modernisering kon inhouden dat zij van buiten van nieuwe gevels voorzien werden en van binnen anders ingedeeld.

Vooral in Stolwijk ziet men dat er nieuwe gebouwen op een oude plaats gezet zijn. De boerderijen langs de Beijerscheweg, Zuidbroek, Achterbroek, Benedenkerk en Bovenkerk zijn alle vrij jong. De meeste zijn van na 1850. Veel boerderijen hebben een gevelsteen in voor- of zijgevel waarin het bouwjaar gehakt staat. Vanaf het midden van de 19^e eeuw komen die stenen voor. Een enkele boerderij is door bakstenen in het metselwerk gedateerd.

AARD DER BEDRIJVEN

De boerenbedrijven in de Krimpenerwaard zijn weidebedrijven. Bij de historisch geografische inleiding kwam naar voren dat reeds sedert de 16^e eeuw hier steeds minder sprake was van akkerbouw. Door de voortdurende daling van het maaiveld werd deze vorm van grondgebruik steeds moeilijker, zodat men, noodgedwongen, op veeteelt overging. Het kleinschalige gemengde bedrijf maakte plaats voor veehouderij en, als een afgeleide daarvan, de productie van kaas en boter. In heel Holland vonden zuivelproducten vanaf het midden van de 16^e eeuw in toenemende mate aftrek in de groeiende steden. Vooral in het centrum van de Krimpenerwaard werd de kaasmakerij na het midden van de 19^e eeuw de belangrijkste bron van inkomsten. De weerslag van al deze bedrijvigheid vindt men terug aan de gebouwen in het voorkomen, de indeling en het gebruik van de vertrekken.

Vanaf 1600 groeide daarnaast de vraag naar hennep, met als voornaamste producten touw en zeil, ten behoeve van de scheepvaart. De boeren op de kleistroken langs de rivieren profiteerden daarvan. De armere landen in het binnenland konden het met de bemesting veel minder goed bijbenen. Daar hield men het voornamelijk bij de veehouderij. De hennepkokers vereisten een zeer intensieve bemesting om verzekerd te zijn van een zo groot mogelijke productie. Het land werd daar-

toe bemest met een mengsel van stalmest en bagger uit de sloten. Daarvoor was een grote veestapel nodig. Voor de hennep en het hooi was opslagruimte nodig waartoe grote (houten) schuren aan of naast de boerderij gebouwd werden.

Touwslagerij van Roest in Lekkerkerk (foto: Museum Krimpenerwaard)

SITUERING EN VERSPREIDING

De boerderijen komen voor door de hele Krimpenerwaard. Zij liggen over het algemeen haaks op de kop van de kavels in lange ononderbroken reeksen. Slechts een enkele ligt evenwijdig met de weg. De belangrijkste linten treft men aan langs de rivieren de Lek, de Hollandsche IJssel en de Vlist en langs de gegraven, min of meer oost-west lopende weteringen in het binnenland: ten oosten van Bergambacht liggen de in elkaar overgaande boerderijlinten Bovenberg en Tussenlanen en ten westen Benedenberg en Zuidbroek. Noordelijk liggen Schoonouwen en Koolwijk, van elkaar gescheiden door de Provinciale weg. Ten oosten van Stolwijk bevindt zich het lint Bovenkerk, ten westen Benedenkerk - Benedenheul dat met een bajonet overgaat in de agrarische bebouwing van Berkenwoude: Oosteinde en Westeinde. Ten noorden daarvan vindt men Het Beijersche en Achterbroek met aanvankelijk alleen door daglonerswoningen onderbroken reeksen boerderijen. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er verdichting van de bebouwing. De boerderijen zijn met de voorgevels naar de weg gericht. Langs de rivieren liggen zij vrijwel steeds binnendijs. Alleen bij een zeer brede uiterwaard als bij Boven-Haastrecht treft men (jongere) boerderijen aan op de gronden tussen de dijk (nu Provinciale weg) en de rivier. Bij de Vlist, Bovenkerk, Benedenkerk en het Beijersche loopt aan beide zijden van het water een weg waar de boerderijen aan liggen. Bij andere weteringen loopt maar aan één kant van het water een weg.

HET ERF MET OPSTALLEN

De meeste erven rond de boerderij zijn aan beide zijkanten door sloten begrensd. Langs de sloten vindt men geriefhout als wilgen en essen die het hout leverden voor hekwerken, afrasteringen, boonstokken en brandhout als takkenbossen (naast turf) voor de bakoven. Verder zijn daar aan de sloten inhammen voor de schouw (de mest werd met schouwen op het land gebracht) en de boenstoepen en boen- of spoel- en stookhokken waar het vaatwerk voor de kaasmakerij gespoeld werd en waar gekookt kon worden.

Catharina L. van Groningen (wordt vervolgd)

ADVERTENTIES & OPROEPEN

**KOOL &
VAN DEN
TOREN**

Dé makelaardij van de Alblasserwaard

Dorpstraat 69a 2919 AD Oud-Alblas | 084-691566 | info@koolvandentoren.nl

www.koolvandentoren.nl

NVM
• deskundig
• vertrouwd
• persoonlijk

OPROEPEN

Bij het samenstellen van een nieuwsbrief moet je kunnen beschikken over een diversiteit aan onderwerpen. De redactie ontvangt daarom graag teksten en illustraties (foto's en tekeningen e.d.), die kunnen worden uitgewerkt tot een artikel. Denkt u met ons mee? Reacties graag naar djtekst@planet.nl.

Lakerveld
ingenieurs- & architectuurbureau

herbestemming, restauratie, renovatie & nieuwbouw

www.lakerveld-boerboord.nl

Herbestemming Maria Johanna Hoeve Noordeloos

Redactie en samenstelling: **TEKSTWERK & CO** - Bureau Tekstwerk | Dick de Jong | djtekst@planet.nl | 06-22845889

BOERDERIJ & ERF alblasserwaard – krimpenerwaard - vijfheerenlanden		secretariaat: Sluis 57 - 2964 AT Groot-Ammers 0184-661425 of 06-53759618 secretariaat@boerderijenerf.nl www.boerderijenerf.nl
--	---	---

Het is lente!